

NORSKÝ PROTIVÁLEČNÝ ROMÁN

Miluše Juříčková (Brno)

Literatura Norska dosáhla světovosti již v minulém století díky Henrika Ibsena a Knuta Hamsuna; norský román se začal konstituovat v 80. letech minulého století,¹ tedy v období po moderním průlomu skandinávské literatury, vyvolaném kritickou činností Georga Brandese, v době veřejných diskusí o společenském poslání literatury a zodpovědnosti spisovatele. Tehdy to byla především témata sociálně kritická a témata emancipace ženy, která spoluutvářela norský realistický román. - V době ohrožení Evropy nacistickým Německem a v období po 2. světové válce, jež se stala i pro skandinávské země nesmazatelnou tragickou zkušeností, dochází ke sjednocování různých kulturních proudů a směrů, které ve vytvořených uměleckých dílech opět přerostly hranice národní kultury.

Norský protiválečný román nepředstavuje ojedinělou či výjimečnou epizodu ve vývoji žánru, a to ani ve sféře ideově-obsahové ani ve sféře formy. Formální tradicí, na kterou ve většině případů protiválečný román inavazuje, je realismus. Ideové propojení s romány jiných období a ostatních tematických zaměření představuje uvědomělý zájem o člověka - humanismus. Obě stránky vytvářejí spolu přirozeně nejužší jednotu. Nejen proto, že konstitutivní složkou realismu je zobrazení člověka v jeho celistvosti, ale i proto, že - na rozdíl od některých jiných evropských literatur - se norští romanopisci rozhodně nevzdali názoru na jednotu obsahu a formy uměleckého díla. Nevítězí teze, že by "skutečným obsahem uměleckého díla byla jeho forma"² nebo "není důležité, zda román chce něco vypovědět. Důležité je, aby něčím byl ..."³ Situace v Norsku je vlastně právě opačná. Bytostný zájem o věci veřejné byl a zůstal určujícím až do současnosti.⁴

Protiválečný román je v podmínkách norské literatury 20. století prakticky totožný s protifašistickým románem. Nepředstavuje samostatný žánr, ale tematicky determinovanou variantu žánru, jež byla ovlivněna především vnějšími, společenskými faktory (neutralita Norska v první světové válce, relativně silné tradice demokratičnosti mezi válkami, napadení Norska nacistickým Německem, následná ochota části norského obyvatelstva spolupracovat s okupanty, ilegální činnost odbojáckých skupin, veřejné procesy s kolaboranty v roce 1945; kritika kapitalistických monopolů a jejich bezohledného obohacování v jakékoli situaci). Při vědomé angažovanosti rozhodující části spisovatelů je přirozené, že dominantním směrem prózy tohoto období je realismus. Norští autoři si uvědomují neadekvátnost

mnohých výrazových prostředků k zachycení skutečností zcela nových. Realismus se stává předmětem diskuse, která vrcholí v 60. letech nástupem norského modernismu. Avšak v letech 1945-50, kdy vzniká vět-
šinaděl s protiválečnou tematikou, není realistický román v Norsku žánrem, od kterého by se vyžadovalo, aby prokázal své opodstatnění, našel novou tvář, nebo bude překonán a vystřídán jiným žánrem. Důvodem může být i fakt, že alternativní řešení k tomuto typu románu zde - na rozdíl od literatury švédské a dánské - v tuto dobu prakticky neexistuje. Formální experimenty transformace žánru jsou ojedinělé a nedůsledné.

Zajímavé však je, že vztah mezi fabulí a syžetem u tohoto typu románu vykazují značné napětí a zvyšuje se (zvláště ve 40. letech) úměrně s narůstáním uměleckých ambicí jednotlivých děl. Dá se říci, že značná komplikovanost vzájemných vztahů mezi časovými rovinami představuje specifický rys protiválečného románu v Norsku, a to zase zvláště v období let 1945-50. Vedle retropektivního a rámcového vyprávění se setkáváme s prolétáním časové roviny vyprávěče a roviny válečných událostí a rovinou, ve které autor hledá zárodky příčin událostí války.⁶ Objevuje se i případ, kdy osoby vypravují o hrdinovi, který v románu vůbec nevystupuje, nebo případ, že je úvodním vyprávěním navozena společná situace, která je pak v následujících třech částech rozvíjena třemi diametrálně odlišnými způsoby, přičemž čas všech pokračování je shodný a pokračování se navzájem tematicky doplňují.⁸ Obecně lze myslit říci, že časté zpřetrhávání časového toku vyprávění není nemotivovaným chaosem, ale je funkčně zdůvodněné a koresponduje s vnitřním stavem postav nebo autora.

Norský protiválečný román prošel - obdobně jako literatura Dánska, Švédska a jiných evropských národů - různými fázemi literárního zpracování tématu.

1. Varování před hrůzami fašismu (30. léta), to je období, kdy vznikají romány, jejichž celkové vyznění je překládáno jako symbol, signalizující blízkost války a nebezpečí. Typizace individuálních hrdinů je ojedinělá, tématem je kolektivní nebezpečí a kolektivní zodpovědnost (Olav Duun: Lidé a živly; Menneske og maktene, 1938)

2. Bezprostřední reakce na válku (léta 1945 a 1946), kdy byla osvobozená nakladatelství zaplavována množstvím titulů nejrozličnější umělecké hodnoty, z nichž většina byla faktografického, dobrodružného a autobiografického charakteru. Umělecky hodnotná díla odhalují pohnutky aktivního zapojení hrdinů do boje proti fašismu. To s sebou přináší zpochybňování vlastností typických pro hrdinu ve válečné situaci, tedy pro kladného hrdinu.

3. Tento trend deheroizace je dále zvýrazněn a prohlouben v období mezi rokem 1946-1950, kdy nastává určitý časový a myšlenkový odstup k látce. Tento odstup s sebou přináší i snahu po abstrakci, zobecňování národních zkušeností. Přístup k látce je většinou analytický, psychologizující, navazuje tedy na silnou předválečnou tradici psychologického románu. (Sigurd Hoel: Setkání u milníku; Møte ved milepelen, 1947)

4. V padesátých letech je téma války v zrcadle literatury značně transformováno, chápáno v širších souvislostech nebo - třeba v případě vývojového románu - je pokládáno za jednu z částí dějové linie. Často vidíme, že téma války, dějově okrajové, má v konečném důsledku rozhodující funkci pro životní orientaci hlavního hrdiny a spoluurčuje identitu současného člověka. (Johan Borgen: Malý lord, Temné prameny, Už ho máme; Lillelord, De mørke kilder, Vi har na, 1955-57)

Protiválečné téma je jednak tématem společenským, politickým, jednak tématem hluboce osobním, s takřka intimními prožitky. O tom svědčí i okolnost, že prakticky všechny romány řeší tematiku válečnou i předválečnou v podmínkách Norska - autentické prožitky sdělované autorem tedy bezprostředně po válce zákonitě rezonují s autentickými prožitky čtenáře. Charakteristickým rysem norského protiválečného románu je, že zpravidla s velkou naléhavostí klade otázku po příčinách vzniku fašismu. Pokusy o rozbor zákonitostí společenského vývoje se střídají s pokusy lidské slabosti omlouvat nebo naopak zveličovat. Slabosti a provinění hrdinů bývají kladeny do souvislostí s osobním vývojem. Přístup k řešení těchto otázek je v norském románu silně ovlivněn psychoanalýzou, zvláště učením Freuda žáka Wilhelma Reicha. Výzkum lidského nitra, hledání společenských a osobních příčin vzniku fašismu je doplňováno odsouzením lidí nezúčastněných a pasivních.¹⁰

Závěrem lze stručně shrnout, že norský protiválečný román představuje tématickou variantu typu realistického románu bez specifického formálního novátorství, avšak se značnými ambicemi společenské angažovanosti. Neboť románové dílo jak známo skutečnost nejen odráží, ale má schopnost a povinnost životní realitu spoluutvářet. V nejednom díle vzniklém v Norsku nacházíme vedle odsouzení války samé i pobídku k odstranění válečné psychózy a stagnace způsobené válkou. Vždyť nejen mír sám, ale i aktivní snaha o jeho zachování je morální hodnotou spojující světy.

Poznámky

- 1 Norges litteraturhistorie, red. av Edvard Beyer, Bd. 3 (Fra Ibsen til Garborg), Oslo 1975, str. 384
- 2 Krausová, Nora: Epika a román, Bratislava 1964, str. 141
- 3 Tamtéž
- 4 Nettum, Rolf Nyboe: red., I dikningens brennpunkt; studier i norsk romankunst, Oslo 1982
- 5 Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, Bd. 8 (M-Norg), str. 760
- 6 Inadomi, Masahiko: Den plettfrie, Oslo 1968, str. 144
- 7 Øvsletö, Olaf: Etterkrigsprofiler, Oslo 1957
- 8 Den moderne roman og romanforskning i Norden, Bergen-Oslo-Trondheim, str. 132 (Eiliv Eide, Om norsk roman etter annen verdenskrig)
- 9 Aarseth, A.: Episke strukturer, innføring i anvendt fortellings-teori, Oslo 1976
- 10 Longum, Leif: Et speil for oss selv, Oslo 1968, str. 243

DER ANTIFASCHISTISCHE ROMAN IN NORWEGEN

Miluše Jufířková

Dieser Artikel möchte im Rahmen der Erforschung der literarischen Gattungen und Richtungen zur Erklärung der Lage des norwegischen antifaschistischen Romans verhelfen. Der norwegische Roman verfügt in den 40er und 50er Jahren, wo die meisten Werke dieser Thematik entstehen, nicht über einen Gattungsumbruch, sondern ist eher bemüht, das Erbe der früheren sozial-kritischen Literatur weiter zu entwickeln. Das humanistische Engagement gegen Faschismus und Krieg wird zur ideologischen Grundlage dieses Romantypus, die literarische Form ist meistens traditionell, Realismus bleibt die führende Richtung. *entw. 1948*

Typisch für den Antikriegsroman in Norwegen ist die Fragestellung nach den Ursachen der gefährlichen Entwicklung im gesellschaftlichen und privaten Leben vor und während des zweiten Weltkrieges.

Die antifaschistischen Werke halfen dadurch in der Periode nach dem 2. Weltkrieg norwegische nationale Identität mitzugestalten.